

پندرهن روزگار

صبح شادو

۱ - ۱۵ آگست

هنگام پرچمي
رسول بخش پليجي
ماهتاب محبوب
شاهينه جامهون
پروين جون مختصر
كهاڻيون
۽ نئين تهئي جي
شاعرن سڃڻ
سومري، مظهر لغاري
اسرار محبوب
غلام حسين سانگريز
۽ هادي پٽ جي
شاعري

صبح ٿيندو

لاڙڪاڻو

۱۳ - ۱۴ پهرين - 15 آگسٽ 1991

چيف ايڊيٽر
رمضان نظاماڻي

اعزازي صلاحڪار بورڊ
آڪاش انصاري، ڊاڪٽر عزيز ڌالپر،
جاهي چاڌڊيو، اياز لطيف ڀاڳو،
خليل پرڳڙي، قادر ڏاهري
شمس مارئي

سرڪيوليشن مئنيجر
هادي پٽ

نقمت 8-00 روپيا

لکپڙهه لاءِ پتو
سردار پرنٽنگ پريس، گاڏي کاتو حيدرآباد

هي رسالو پبلشر ڊاڪٽر ايوب شيخ
سردار پرنٽنگ پريس گاڏي کاتو
حيدرآباد مان ڇپرائي، دڙي محلي
لاڙڪاڻي مان پڌرو ڪيو.

4

ايڊيٽوريل

6

رڪارڊ تي

7

جهانگير کي اغوا ڪيو ويو

چونڊ: رسول بخش پليجو

23

دائري

شاهين

31

پاڻيجان ۽ باجي

ماهتاب محبوب

34

مختصر ڪهاڻيون

پرويز

36

شاعري

سيچڻ سوسرو، ارم محبوب،
مظهر لغاري، هادي پٽ،
غلام حسين رنگرين

چوڪرين جي هاسٽل ۾

۲۵-۱۱-۱۹۹۰ع

اڃ لٽاءِ مان اي-سي-ٽو وياسين سيمسٽر جا فارم پرائڻ لاءِ.
اڃ سڄو ڏينهن شيخ اياز جي شاعريءَ جون هسيءَ سٽون ذهن ۾ ور ور ڏيئي گونجنديون رهيون:

جنهن مان تنهنجو واس اچي ٿو
سا شئي مون کي پياري آهي

۲۶-۱۱-۱۹۹۰ع رات جو هڪ

اڃ ڊپارٽمينٽ دير سان ساڍي ڏهين وڳي ويٺو. اتان فارمن تي صحيح ڪرائي. اي-سي-ٽو شمشاد مان گڏجي ويٺو. واپس اچي امين کان زبردستي چانهه وٺي پيتي. پڙهڻ شروع ڪيو. پر الائي ڇو ڏاڍي ننڊ پئي آئي. ان ڪري سمهي رهيو. اڌ ڪلاڪ ڪن ننڊ ڪئي. پوءِ ميس ۾ ماني کائڻ ويٺو. ميس واري ادا ڇيو ته اڃ توهان جي ڪري پٽاڻا پڇايا آهن جو توهان روز پٽاڻا گهرندا آهيو. رات جي ماني کائي زينت وارن جي روم تي عبرت منگزين جو جائزو پئي ورتو ته حليم بروهيءَ جي مزاحيه مضمون ”عشق ڪرڻ“ تي نظر پئي. ڏاڍو ڪلائيندڙ هو

۲۷-۱۱-۱۹۹۰ع

اڃ مان پهريون دفعو سڄو ڏينهن هاسٽل ۾ رهي آهيان، ان ڪري ڏينهن ڄڻ ڪٽڻ جو نالو ئي نه پيو وٺي. پر بيبيءَ جو سکر مان خط آيو ان ڪري ان ڏانهن خط لکيم. بيبيءَ خط ۾ لکيو آهي ته اتان جو ماحول ڏاڍو خراب آهي ان ڪري پريشان آهيان. ميراجيءَ جا ٻه نظم به موڪليا اٿائين. ٻئي ڏاڍا وڻيا. ٻئي آهن هڪٻئي سان ٽڪراءُ (Contrast) ۾. هڪڙو مياوسيءَ ۽ پريشاني جو اونهو سمنڊ آهي ته ٻيو وري اميدن جو وسيع ۽ ويڪرو ڪنارو.

هڪ جون ۾ سٽون آهن ته:

يم دنيا ايڪ شڪاري تهی، ڪيا جال
بجهايا تها اس نے،
دو روز میں ہم نے جان لیا، سکھ اور
کپے اور دکھ اپنا.

سچ آهي ته خبر ناهي ڪهڙو معنٰ مڃائڻ
حو پروگرام اٿن.

آهي ته سنڌ به غدارن جو آڪاڙو جتي
پارھوئي غدارن جي وچ ۾ ايوارڊ حاصل
ڪرڻ لاءِ مقابلو رهي ٿو. ڪالھ عبرت
مئگزين ۾ پڙهيو ته سنڌ اسيمبلي ۾ جڏهن
اسپيڪر جي چونڊ ٿي ۽ رزاق بهاري چونڊجي
ويو ته شهيد فاضل راهوءَ جي پٽ ايڏيون
زور سان تاڙيون وڇايون جو سڀني جي نظرن
جو مرڪز بڻجي ويو. پڙهي ائين لڳو جڻ
ڪنهن فاضل شهيد کي گار ڏني هجي ۽
فاضل پنهنجي بيوسيءَ تي سڏڪو ڀريو هجي.
چوندا آهن ”جهڙا ڪانو تڙا پڇا“ دل چيو
ته جيڪر هتي به ائين ٿئي ها، جهڙو فاضل
هو تڙا سندس پڇا ٿين ها.

۲۲ نومبر ڪان آدمشماري ٿي پئي.
گورنمنٽ ۽ دهشت گردن جي گڏيل سازش
آهي ته سنڌين کي اقليت ۾ ڏيکارجي. بس
هڪڙو اڪثريت ۾ هجڻ جو ڏي هو، سو به
قانوني طور ڪسيو ويندو.

امتحان جي تياري لاءِ ڊاڪٽر عبدالسلام
خورشيد جو لکيل ڪتاب ”داستان صحافت“
پڙهان ٿي.

هاڻي لکڻ بند - پڙهائي شروع.

۲۹-۱۱-۱۹۹۰ع

رات ۽ صبح استاد بين الاقوامي تاريخ
جون دلچسپ ڳالهائون ٻڌايون. سڀاڻي ليڪچر
ڪرڻو اٿس. رات ان لاءِ ٽپ پئي لکرايائين.
۽ وچ وچ ۾ ٻڌائيندو به پئي ويو ته ڪيئن
دنيا جا مختلف ملڪ، براعظم ۽ قومن
هڪٻئي تي چڙهايون ڪندا رهيا آهن. صبح
جو ڏهين وڳي تائين تاريخ تي استاد ڳالهائيو

پئي جون آخري سٿون هي آهن:

دور هي منزل اور مسافر، چلتے چلتے

تھڪ ڪر چور

پهر بهي ٿورو، مين پهنچون گا،

چاهے تم هو ڪٿي دور ڪٿي دور هو،

ڪٿي دور؟

جواب ۾ مون به آمريڪي شاعر والٽ

وٽمن جي نظم ”I sit and see out“ جو

سنڌي ترجمو ”ٽسيو، منهن ڦيرايو ڇڏيان.“

لکيو اٿمانس. ترجمو پليجي صاحب جو ٿيل

آهي جيڪو ۱۹۶۴ع ۾ ’سهارا‘ ۾ ڇپيو هو.

اڄ سڄو ڏينهن هاسٽل ۾ هجڻ جي

باوجود به پڙهائي نه ڪئي آهي. ذهني طور

پريشان آهيان. ڪڏهن ڪڏهن مايوسيون ۽

پريشانيون الائي ڇو ائين وڪوڙي وينديون

آهن. ڪيڏو عذاب آهي ان ماڻهوءَ لاءِ

جيڪو پنهنجون پريشانيون ڪنهن کي نه

ٻڌائي سگهي. ماڻهو، قومون ۽ تنظيمون

جدوجهد ڪندا آهن. طبقاتي برابريءَ لاءِ

پر جڏهن مان پريشان هوندي آهيان ته ڏهن

سوچيندي آهيان ته جيڪر وس ۾ هجي ته

ذهني برابري لاءِ به جدوجهد ڪجي.

اڄ زينت قنبر وٺي، الاهي دل پئي چوي

وڃڻ تي، پر نه ويم ڇو ته گور وڃڻ

کانپوءِ اها پڪ هئي ته وڌيڪ پريشان

ٿي ايندم.

اڄ خيران کي چيو اٿم ته اچجانءِ

ڪچهري ڪنداسين. اها هڪ وڳي ايندي،

تيسين پڙهنديس.

اڄ ٻڌو ته شهر ۾ گوڙ ٿيو آهي ۽ اهو

به ٻڌو ته ايم ڪيو ايم جي سليم دانش کي

گولي لڳي آهي. سڀاڻي خبر پوندي. پر جي

پوء هليو ويو ليڪچر ڏيڻ.

اڄ سان سڄو ڏينهن اڪيلي هيم ۽ داستان صحافت پڙهيو. صحافت جي تاريخ به دلچسپ آهي. استاد چيو آهي ته ان تي ليڪچر تيار ڪر. امتحان ڏئي وٺان پوءِ سنجيدگيءَ سان ان جي تياري ڪنديس.

۲۳-۴-۱۹۹۱ع رات جا سوا يارهن - ڄامشورو
اڄ پورن ساڍن ڇئن مهينن کانپوءِ دائري پئي لسان. چوتم ڪالهم استاد بار بار پيو چوي. سوچيو استاد روز اسان کي سڌارڻ ۽ اڳتي وڌڻ لاءِ چوي پر اسين آهيون جو هڪ ڪن سان ٻڌي پئي ڪن سان ڪڍيو ڇڏيون. سو ان ڪري لکڻ شروع ڪئي اٿم. رات ۽ اڃ صبح هما ۽ مون استاد سان عربي شاعريءَ جو ترجمو پئي ڪيو. ڪيڏو مزو پئي آيو ترجمي ۾ جڏهن استاد شعراءِ ڪرام جي پيش ڪيل فلسفن کي سمجهائيندو پئي هليو. هڪ فارسي شعر هو: ”دنيا ۾ ٻن قسمن جا ماڻهو رهن ٿا هڪڙا ديندار جن وٽ عقل ڪونهي ۽ ٻيا عقلمند جن وٽ دين ڪونهي.“ ڏاڍو وڻيو. بس استاد آهي جيڪو اسان کي گهر وٺي ڪڏهن عربن جي وچ ۾ وٺي هلندو آ، ڪڏهن انگريزن ته ڪڏهن فارسين جي وچ ۾. مطلب ته مڙهي دنيا گهمي ڦري وٺندا آهيون. جڏهن استاد وٽ هوندا آهيون.

۲۷-۴-۱۹۹۱ع

رات جا پوڻا ٻه ٿيا آهن. هدايت هيئر اچي سمهي آهي. اڄ ڏاڍي گرمي آهي. گرمي به عجيب قسم جي ڄڻ گهميل گرمي آهي. سان ان ڪري هيئر وهنجي سنهڙا ڪپڙا پائي ۽ اچي ويٺي آهيان. اڄ مهيني کانپوءِ

ڊپارٽمنٽ ويٺو، اڄ منجهند جي ڪائن لاءِ ڪجهه ڪونه هو ان ڪري بصر تري انهن سان مانيءَ کاڌي. پڪ ۾ مون کي ته ڏاڍا وڻيا باقي ٻين جو الائيءَ ڪهڙو حال ٿيو هوندو. رات باقي مزو آيو پينڊيون ۽ ٽماٽا ڪاڌا.

اڄ ڪينجهر جون نڪتل تصويرون پئي ڏنيون. فخري آئي، اچي البم کسي ڏسڻ لڳي. چيائين ”توهان جي وڏي جون تصويرون آهن؟“ ۽ پوءِ چيائين ”توهان جو وڏو آهي ڏاڍو ذهين، ڏاڍو جينيس آهي.“ اهڙي مولائي ماڻهوءَ وٽان تعريف ٻڌي ڏاڍي خوشي ٿي. چوتم هن جو سياست سان ته خدا جو واسطو آهي. ڪٿي دنيا اونڌي ايتي ٿي وڃي، هوءَ پنهنجي چلولين، رڙين، دانهن، گانن گائڻن ۽ ٻين ان اسٽائيل جي حرڪتن ۽ ڪجهه شريفانم داداگيرين ۾ مصروف هوندي. اهڙا ماڻهو مون کي به وٺندا آهن.

۹۱-۴-۲۸

رات جا سوا ٻارهن
صبح جو ڊپارٽمنٽ ويٺو. اتي ٽي ڪلاس ٿيا. ٻڌو ته سائين قلندر انگلش ۾ اسان سڀني کي فيل ڪيو آهي. سو اچي گهڻيءَ ورايو ته عجيب ڳالهه آ پيمر سٺا ته ڪٿي ڪونه ڪيا هئا، پر هروڀرو ايڏا ڇت به ڪونه هئا جو ڪٿي فيل ٿجي. سو پاڻ ۾ سڀني فيصلو ڪيو ته هلي سائين سان ملون ٿا. خبر وٺون ته آخر ڇا ٿيو جو اسان سان ايڏو ظلم ڪيو اٿو. سو وياسون — دعا سلام ڪري پيپر جو احوال ورتوسون. پوءِ چيائين ”بابا ڇا ڳالهه آهي؟ جيڏانهن ٿو وڃان اتي ممتاز نظاماڻي ۽ زاهده شيخ.“ وري پڇيائين ته ”يلا ممتاز نظاماڻي آهي

تم جيڪر واري واري سان S.B.T ۽ S.S.B.T جون چوڪريون ۽ چوڪرا هن گهر ۾ اچن ۽ ڪلفٽن جو مزو وٺي وڃن. ٻارن لاءِ تم گهٽ ۾ گهٽ وندر تمام گهڻي ضروري آهي. اسان جا سنڌي ٻارڙا ويچارا رڳو گهرن ٻاهران گندين گهٽين ۾ ڏکي ڏڪر يا ڇدن راند کيڏي تفريخ ڪندا. انهن لاءِ اها ئي زندگي جي رنگيني آهي. تفريحن جا سمورا ذريعا وڏن وڏن شهرن ۾ جتي سنڌ دشمن جو راج. سنڌي ويچارو ايندو ته گهروارن کي ڪفن جو ڪپڙو وٺي ڏئي ٽيجهي جي جي مانيءَ جي ڏوڪڙن جو بندوبست ڪري پوءِ ايندو. پوءِ ڪٿان انهن جا ٻار ايندا جيڪي اچي ههڙي حسين ۽ رنگين زندگي ڏسندا.

.....

اسپتال ۾ شيخ اياز به داخل هيو. سو انيتا وٽان اٿي ان وقت آياسون اتي پليجو صاحب ۽ جمال رند به ويٺا هئا. مون کي اتي ويٺي ياد آيو ته ڪجهه ڏينهن اڳ سنڌياڻي تحريڪ جو وفد شيخ اياز سان مليو هو. ان کان به ئي ڏينهن پوءِ کيس دل جو دورو پيو هو. اسان لاڙڪاڻي جي دوري تي هجڻ. اتي ادي ڊاڪٽر فريده ميتلو مذاق ڪري چيو ته ”توهان چوڪريون موڪليون شيخ اياز ڏانهن. ويچاري انهن کي ڏنو ته دل جو دورو پئجي ويو اٿس“. سو مون کي اها ڳالهه ياد ڪري ڪل به پئي آئي ۽ دل ۾ پئي چيم ”يا خدا! تون اڄ شيخ اياز کي دل جي دوري کان بچائجانءِ نه ته ادي فريده مان قاسمي وينداسين“. شيخ اياز چيو ”موت ۽ زندگي مون لاءِ هڪ ڇانئڻ وانگر آهي، هيڏانهن پير رک ته زندگي

ڪٿان جي؟“ مون ٻڌايس ته سلهڻ جي تمام ٿورڙو پڙهيل عورت آهي پر ڏاڍي مٿس ماڻهو آهي“ ته چيائين ”بابلا پڙهائي ڪجهه به ڪونهي. سڀ همت آ“. پوءِ ٻڌايائين ته هڪ B.A پاس چوڪرو مون وٽ آيو، ان کي مون انگريزيءَ ۾ لکيل ڪجهه مواد ڏنو ته چيائين ته مان اهو ته ٻڌائي سگهان ٿو ته هي L-O-A-D آهي، باقي اهو نه ٻڌائي سگهندس ته انهن جي ملڻ سان اکر ڪهڙو جڙيو“. وري پليجي صاحب جي يونيورسٽيءَ واري ليڪچر جي تعريف ڪيائين ۽ چيائين ته اهڙا ليڪچر ٻار ٻار ٿيڻ گهرجن.

..... اڄ جڏهن ڪراچي آياسون ۽ ادا محمد جي ڏنل پتي تي ڪلفٽن لٽاسون ته ان کان پوءِ گهر سمجهه ۾ ئي ڪونه پئي آيو ته ڪيئن وڃون. وري P-C-O تان فون ڪريون ته ڪوئي گهران ڪٿي ئي نه. نيٺ P.C.O واري کان پڇائون ڪري اچي گهر نڪتاسون. ڪلفٽن تي جيسين گهر جو پتو پوي تيسين بيٺا هئاسون. ڏاڍو مزو لڳو پيو هو. چانهين، رانديڪن، آئسڪريم ۽ ٻين شين جا دڪان هئا. پريان پينگها، چوڏول وغيره. دل پئي چاهيو ته گهر جا ٻار هجن ها ته اتي ڪيڏن ها، پينگهن ۾ لڏن ها، آئسڪريم کائڻ ها. پر حيرت آ ته منهنجي پنهنجي دل صفا ڪونه پئي چيو ته ڪو آءُ ڪٿي لڏان يا مزو وٺان. الاڻي ڇو منهنجي طبيعت ۾ نه ننڍڻ ۾ ٻار پڻ رهيو نه هاڻي ئي اهڙين شين ۾ دلچسپي. باقي ٻين لاءِ دل چوندي آ ته ”جيڪر هي به مزو وٺن“. هاڻي به منهنجي دل ٿي چوي

ڪمري جي صفائي پيئي ڪري، هينئر ريجانه ۽ مون مٿي ۾ ميندي وڌي آهي.

ٻاهر تيز هوا لڳي پيئي، پر آهي گرم. هي آهي جبل جو علائقو. ان ڪري اس واري ٽائيم ائين ٿئي جيئن باهم جي سچ تي تڻو رکيل هجي. سچ اصل هما شاهه جي جيئجي وڌي واري سچ جي ڪاٺي اک جا اثر ٿا ڏيکائي ڏين. ڀرسان ٽيلينون رکي آهي. ان ڪري چوڪرين جو مارو لڳو پيو آهي. پر وري به شڪر آ جو ٽائيم اهڙو آهي جو چوڪريون مختصر ڳالهينون ڪري هليون ٿيون وڃن. هجي ها شام يا رات ته پوءِ ته شال ڪنهن جو ضروري ڪم فون ۾ نه پوي. ٻيون منهنون ڪرائينديون. راتوڪي يوم مٿي جي جاسي ۾ پليجي صاحب تقرير ڏاڍي مختلف انداز ۾ ۽ ڏاڍي سٺي ڪئي. مون کي ته ائين پئي لڳو ڄڻ ڪنهن انتاليڪچوئل فورم ۾ ويٺي ڊچان. جاسن جي تقريرن جي روايت هوندي آهي ته رڳو حڪومت جي غلط پاليسين تي تنقيد ڪئي، پنهنجو ان متعلق موقف پيش ڪجي يا عوام کي جذباتي ڪرڻ لاءِ ڪي جذباتي ڊائلاگ هڻجن. پليجو صاحب هونئن به هميشه ٻين وڌن وڌن سياستدانن وانگر سڪڙي دٻ جي بجاءِ ٽڪي توري ڳالهينون ڪندو آهي ۽ ماڻهن جي دماغن تي پيل پردن کي آهستي آهستي ڪري هٽائيندو ويندو آهي. پر هن دفعي پليجي صاحب پنهنجي تقرير ۾ عالمي مزدور تحريڪن جي تاريخ پئي ٻڌائي. چيائين ته ”يوم مٿي جي ڏينهن ڪو ۱۸۸۳ع ۾ اوچتو مزدورن جي تحريڪ کي جنم ڪونه ڏنو. پر مزدور ڪئين سال اڳ پنهنجن حقن لاءِ وڙهندا

هوڏانهن پير رک ته موت“. پليجي صاحب چيس ته ”موت ايتو بي حيا ڪونهي جو تو ايتو ان جي خلاف لکيو آهي ۽ وري هو توکي دعوت ڏيندو“. ان تي جمال رند چيو ته اياز موت جي ايڏي مخالفت ڪئي آهي جو موت به هن ڏانهن ايندي ڊچي ٿو ته وري الائي ڇا چوندو“!

ڪيڏو لطف آهي ذهين ۽ داناء ماڻهن جي وچ ۾ چند گهڙيون ويهڻ ۾! لفظ ”موت“ ڪيڏو ڏکيو آهي. فنا جو نالو آهي موت. فنا سا به پنهنجي وجود جي فنا. ان کي ڪيڏي نه مزي سان انچواءِ پيا ڪن هي ماڻهو! اسان ته جڏهن پارٽيءَ ۾ آيسين ته اسان تي ڪهاڻيون ۽ ٻيو ادب پڙهڻ جي هوندي هئي پابندي. ڇي ”رڳو سياست پڙهو، پر مٿان ڪهاڻيون ۽ ناول پڙهو“.

....

اسان به سمجهيو ته واقعي اهي ڪتاب پڙهڻ گناه آهي. انهن ڪتابن جي ويجهو وياسون ڪون. سياسي ڪتاب سمجهه ۾ اچن گهٽ. دلچسپ ناول، ڪهاڻيون، انقلابي شاعري کان سواءِ ٻي شاعري پڙهڻ ڏين ڪون. نتيجو اسان جهڙا آٺ ۽ ”نانءِ بڙا ديهم بيران“ جهڙي مخلوق قوم جي ڳچيءَ ۾ پئجي ويئي. هاڻي الله رحم ڪري شال ڪجهه لکڻ جي لائق ٿيون.

۵-۱۹۹۱ع

منجهند سوا ٻارنهن. هاسٽل جي وراندي ۾ هاڻي اچي ڊائري لکڻ لاءِ ويٺي آهيان. لائيت بند آهي. ان ڪري ڪمري ۾ گرمي آهي پر هدايت گرميءَ جي باوجود ڪمري ۾ ويٺي پڙهي پيئي. ريجانه پنهنجي

به استعمال ڪونه ڪيا هئا، سي پوءِ اوچتو
 سڀني ماڻهن عام استعمال جي لفظن وانگر
 ڳالهائڻ شروع ڪيا. هاڻي به اهو يقين آهي
 ته هن سلسلي ۾ جنهن عظيم تاريخي ڪم
 جي شروعات پليجي صاحب ڪئي آهي يعني
 جنرل ضيا جي بچيل سنڌي مار سورن جي
 سنڌ دشمن، تعليم دشمن غنڊه گردن ۽
 ڪلاشنڪوف ۽ ڪاپي ڪلچر کي بي نقاب
 ڪرڻ، سنڌي ماڻهن کي هنن جي تاريخي
 گناه جي ڄاڻ ۽ احساس ڏيارڻ، دشمن جي
 سازش ۽ سندس ايجنٽن کي ننگو ۽ خسار
 خراب ڪرڻ، ڪتاب، قلم، استاد، علم ۽
 تعليمي اداري جو احترام نئين سر بحال ڪرڻ
 جي تبليغ ڪرڻ؛ قتل ڪيل سنڌي تعليم
 کي وري چيارڻ جو قومي ڪم سو ضرور
 ڪاميابي ۽ ڪامرانيءَ سان هليدو رهندو.
 البت پوءِ دستور موجب ڪنهن کي به ياد
 ڪونه هوندو ته سنڌ اندر علم، ادب، سياست
 ۽ قومي چلچل جي ميدانن ۾ ٻين ڪئين
 تاريخي پيش قدمين وانگر ان تاريخي تحريڪ
 جو باني به پليجو صاحب هو! سنڌي قوم
 جي اوجھائي ۽ قومي حافظي صفا نه هجڻ
 ڪري ستم مٿان ستم وري اهو آهي ته
 جنرل ضيا جي خليف سنڌي قوم تي بچيل
 اها قوم دشمن مخلوق، اها قوم جي ٻچن
 جي، قوم جي تعليم جي، ڪتاب ۽ قلم جي
 قاتل مخلوق قوم هٿان پنهنجي غداريءَ جي
 ڪرتوتن جي جوڳي سزا پاڻن بدران اڏو
 ويس بدلائي قومي سورهيائيءَ ۽ سرواڻيءَ جون
 ڊريسون پايو فلمي ڊائلاگ بازي ڪريو
 ”سنڌيءَ جي لجن جا محافظ“ قومي مزاحمت
 جي جنگ جا سڀ سالار سڏايو، ايجنسين جي

رهيا. خود ۱۸۷۰ع وارو پئرس ڪميون انقلاب
 به اتان جي مزدورن آندو هو جيڪو صرف
 ٽي مهينا هلي سگهيو ۽ ان کان اڳ ۱۸۴۸ع
 ۾ فرانس ۾ ئي پنهنجن حقن گهرڻ جي ڏوھ
 ۾ ۱۶۰۰۰ مزدورن کي شهيد ڪيو ويو هو.
 مزدور تحريڪ جا باني اوون، سينٽ سائمن
 ۽ ٽيون (جنهن جو نالو ياد ڪونه ٿو اچي)
 هئا. اوون تجربتي ڪرڻ لاءِ وڏا وڏا ڪارخانا
 لڳائي ان ۾ مزدورن کي هاڻي جي ڪارخانن
 جي وڏن وڏن آفيسرن واريون سهوليتون ڏنيون.
 هنن پنهنجي سڄي زندگيءَ انهن تجربن ۾
 گذاري. سينٽ سائمن مزدور تحريڪ تي
 ڪتاب لکيا. وغيره وغيره.

اوون واري ڳالهه ٻڌي مون کي ياد آيو
 ته شايد اها ڳالهه مون ڪتاب ”موسيٰ سڀ
 مارڪس تڪ“ ۾ پڙهي هئي. پر چڱيءَ طرح
 ياد نه پئي آئي. مون کي حيرت ۽ خوشي ان
 ڳالهه تي ٿي ته مزدور ڏاڍي دلچسپي ۽
 خاموشيءَ سان تقرير ٻڌي رهيا هئا. ڪيترو
 بهتر ٿيندو جو اسان جي پارٽيءَ ۽ قوم جا
 ماڻهو جذباتي ڳالهين بجاءِ علمي ۽ ادبي
 ڳالهين کي دلچسپي ۽ يڪسوئي سان ٻڌن.
 ان ڪم جي شروعات ته پليجو صاحب ڪري
 چڪو آهي ۽ ائين به ٿيو آهي ته جيڪو به
 ڪم پليجي صاحب شروع ڪيو آهي پوءِ اهو
 آهستي آهستي چڻ سڄي قوم جو ڪلچر بڻجي
 ويو آهي، جيئن هڪڙي ڏينهن پريس
 ڪانفرنس لکندي پليجي صاحب تعليمي ادارن
 ۾ غنڊه گردن متعلق لکيو ته تعليمي ادارن
 ۾ ڪلاشنڪوف ڪلچر ۽ ڪاپي ڪلچر
 ڄاڻي وائي پيدا ڪرايو ويو آهي، ته ڪلاشنڪوف
 ۽ ڪاپي ڪلچر جا لفظ جيڪي اڳ ڪنهن

چرچا ڪري سگهن ٿيون، تنگ ڪي سگهن ٿيون، چوريون ڪري سگهن ٿيون، جهيڙو ڪري سگهن ٿيون. پر ويچارئون ليدر انهن سمورن انساني حقن کان محروم ٿيو بادب با ملاحظه ٿي جڏهن زمين تي پير ڪنديون ته اول گوتم ٻڌ وانگر ڏسن ته هـن پير هيٺان ڪٿي ته ڪونه ٿي اچي! باقي سائين سنڌي مار سورسن جي ليدر جا واقعي مزا آهن. اهي ڪنهن مٿي جي هڪڙي دري پڇڻ کان پوءِ مٿي جا ڌڙڪا ٻڌي ٻي دري جا به شيشا پڇي ڇڏين ها.

رات سوا هڪ

هيٺر گلفام سان ڪچهري ڪري اچي ويٺي آهيان. سوير ڏاڍو سوڍ هيو ته سنڌي قومي پسماندگيءَ جا ثقافتي ڪارڻ تي مضمون لکان. شام کان وٺي ان لاءِ لکيل Points ڳولها پر نه مليا. ان ڪري ٻيهر لکڻ ويٺم. ته مٿان گلفام آئي، هن وقت تائين يڪو ان سان ڪچهري ڪرڻ ويهي رهيس. هاڻي مضمون لکڻ لاءِ ذهن تيار ڪونه ٿو ٿئي. ان ڪري ڪاپي رکي ڇڏيم. گلفام چرچو ڪري چيو ته ”سان رومانس جي شوقين آهيان ۽ مون کي رومينٽڪ ڊائلاگ ڏاڍا سٺا ايندا آهن. سو مون کي ڪٿي رومينٽڪ اداري ۾ نوڪري وٺرائي ڏيو، مون چيس ته تون سنڌي ادبي بورڊ ۾ آڻ سنڌ رومينٽڪ ڪارپوريشن جو سيڪشن ڪولرائي ان جي چيئرمئن ٿي ويهي رهه.“ ته چيائين ”پوءِ مان نئين نسل کي رومانس ڪرڻ جي تربيت ڏيندم.“ مون چيس ته ”هاڻي هيئن ڪجانءِ جو پراڻي نسل کي به جيڪو محروم رهيو آهي، ان جي محرومين جو ازالو ڪرڻ لاءِ انهن کي

ملازم اديبن هٿان گوڏي جيٽا هٿرادا انقلابي مضمون ۽ بيان لکايو. ان اٺ ڪالمي سرخين سان وڪاڻل پريس جي ڪالمن جي ممبرن تان قوم کي واعظ پيا ڪن ۽ جيڪي سندن جهڙا ناهن تن تي ملاستون پيا ڪن! سنڌي قوم! توکي الائي ڪڏهن سنئين مت ايندي! الائي ڪڏهن تون هنن بي-حيائيءَ وارن غداري جي نانڪن هٿان دوکا ڪاڻڻ بند ڪنديين. رات جلبي ۾ ادي ممتاز آئي ان کي ڏسي مون کي ڏاڍي خوشي ٿي. هڪ ته بي-فڪريءَ سان ويهي پروگرام ٻڌو ۽ ٻيو ته ضروري آهي ته تنظيم جا صدر سرگرم هجن. انهن جي سرگرمي ٻين ڪارڪنن ۾ اتساه پيدا ڪري ٿي. ادي ممتاز آهي به حد درجي جي سچار ۽ ايماندار، حالانڪه ٽن ڏينهن جا امتحان هٿس پوءِ به پروگرام لاءِ آئي.

رات هڪڙو مزيدار واقعو ٿيو. اسين جلبي تان موٽي اچي ماني ٺاهڻ لڳيونسين. خيران کي سڪ ٿي ته انٽيڊيون تري ڪاٽون سو بيٺي پٿر ڪٽي انٽيڊيون ڪيرائڻ. اتفاق سان پٿر وڃي مٿي مسرت جي ڪري جي دريءَ کي لڳو پر. خيران کي خبر ئي ڪونه پئي. سو اوچتو مٿي نڪري آئي. اچي خيران جي دٻ پٽيائين. وري به شڪر آ اونداهه جي ڪري خيران کي سچائي ڪونه سگهي. پوءِ خيران چوڻ لڳي ته چڱو ٿيو جو سچائين ڪونه، نه ته چوي ها ته تنظيم جي صدر ٿي ڪري ههڙي حرڪت ڪئي اڏائين. مون ٻئي سوچيو ته ”آهي ته ظلم! ماڻهو سمجهندا آهن ته ليدر کي هي مزا، هو مزا، پر هتي ته ظلم اهو آ ته ٻيون دريون آرام سان پڇي سگهن ٿيون، ٻيون

ٻم موقعو ڏٺاڻ ۽ ته ان اداري سان فائدو وٺن.

مون کي گلفام جي سڄي ڪچهريءَ سان ائين لڳو ته گلفام ڪيڏيون به قوم جي درد جون، عورتن جي پسماندگين جون ڳالهائون ڪري پر آهي خود پرست چوڪري. يعني رڳو پنهنجي آئندي جي اڻ ٿڻ ڪرڻ واري چوڪري. حالانڪ ذهين به آهي، محنتي به آهي، خوشمزاج به آهي ۽ شايد ڪي ٻيون خوبيون به منجهس هجن جيڪي اڃان مون ڪي نظر ڪونه آيون هجن ۽ پوءِ ڪڏهن نظر اچن. پڇيائين ته ”شاهينم! اسان جي

زندگي ايڏي ڏکي ڇو آهي؟“
 مون چيس ته ”گلفام زندگي جيڪڏهن انفرادي مقصدن لاءِ گذاري ته واقعي ڏکي لڳندي. پر جي ساڳي زندگي اجتماعي مقصدن لاءِ گذاري ته اها حالانڪ وڌيڪ ڏکي هوندي پر ان سان ماڻهوءَ ۾ حوصلو پيدا ٿئي ٿو. گهڻن ماڻهن جي ساٿ جي ڪري عظيم مقصدن کي حاصل ڪرڻ جي خواهش ڪري پوءِ اها زندگي ڏکي نه پر آسان لڳندي.“
 تڏهن قبول ڪيائين ته ”مون ۾ انفراديت پسندي تمام گهڻي آهي. قومپرست رڳو جذباتي طور هوندي آهيان.“
 (هلندڙ)

حافظ

ترجمو: رسول بخش پليجو

رات اونداهي آهي، طوفاني لهرن جو خوف آهي ۽ پڙي ڪنن ۾ قابو آهي.

ڪناري تي آرام سان چهل قدمي ڪندڙن کي اسان جي حال جي ڪهڙي خبر، ڪهڙو احساس؟

اسان کي نيڪن جي پاڙي ۾ اچڻ ٿي نه ڏنائون.
 توکي اها ڳالهه پسند ناهي ته پوءِ اسان جي تقدير کي بدلائي.

جيتوڻيڪ هي ڳالهائون،

عقلمندن اڳيان،

بدناميءَ جهڙيون آهن.

(پر مسئلو هي آهي)

ته دراصل اسان کي

ننگ ۽ ناموس گهرجي ٿي ڪونه.